

דברי מבוא - משנת הסוכה

בדברים שלקמן נבקש לשרטט את היסודות הרוחניים העומדים בתשתית חיבור זה, בעיקר ביחס למהותה של מצוות הסוכה, אשר רובה של המסכת עוסק בדיניה ובהלכותיה. לבסוף ניגע מעט גם במצוות ארבעת המינים ומצוות ערבה, שבהן עוסקת המסכת בחלקה השני.

כך נאמר בתורה הקדושה (ויקרא כ"ג, מב-מג): "בסוכות תשבו שבעת ימים כל האזרח בישראל ישבו בסוכות. למען ידעו דורותיכם כי בסוכות הושבתי את בני ישראל בהוציא אותם מארץ מצרים אני ה' אלוהיכם". כלומר, מלבד עצם הציווי על הישיבה בסוכה במשך שבעת ימי החג, התורה גם מציינת כאן את תכלית המצווה ומטרתה – זכירת הסוכות שבהם הושיב ה' את עמו לאחר יציאת מצרים.

ראשית נבקש להעמיק מעט בהוראת "למען ידעו". אמנם במקומות רבים התורה כותבת לאחר ציווי מסוים "למען", אך בדרך כלל מדובר על הגמול והשכר הניתן לאדם בעבור קיום המצווה, כגון "למען יאריכון ימך" (שמות כ', יב), "למען תחיו... וירשתם את הארץ" (דברים ח', א) וכן רבים. ישנן רק דוגמאות ספורות מאוד בכל התורה, שבהן הוראת "למען" אינה מציינת את השכר אלא את תכלית המצווה ומטרתה. כך לגבי ציצית – "וראיתם אותה... למען תזכרו ועשיתם" (במדבר ט"ו, לט-מ), וכן לגבי תפילין – "והיה לך לאות על ירך ולזכרון בין עיניך למען תהיה תורת ה' בפך" (שמות י"ג, ט).

ניתן לראות בציון התכלית רק גילוי על כוונת התורה ורצונה, אולם ניתן לראות בכך גם חובה נוספת המוטלת על האדם. דהיינו, במצוות אלו, מלבד עצם הקיום הפשוט של המצווה, על האדם להגיע גם לתכלית המיוחדת של אותה המצווה. ואכן היו מן הפוסקים שלמדו מכך שבשלוש מצוות אלו – סוכה, ציצית ותפילין, מלבד הכוונה הרגילה לשם מצווה הקיימת בכל המצוות, ישנה חובה לכוונה נוספת, והיא לזכור את תכלית המצווה, ולכוון גם לשם קיום תכלית זו.¹

1 בי"ח (או"ח סימן ח' אות ז', וכן שם ריש סימן תרכ"ה), ועיין עוד ט"ז ופמ"ג (תרכ"ה), ומשנ"ב שם (ס"ק א).

אולם בניגוד לציצית ולתפילין, שבהן ישנה מצווה מסוימת המזכירה לנו דבר אחר (הציצית מזכירה את שמירת המצוות, והתפילין מזכירה את התורה), הרי שבסוכה מעשה המצווה והזיכרון אינם שני דברים שונים ונפרדים, אלא אותו הדבר ממש. כלומר, מעשה המצווה, שהוא לשבת בסוכה שבעת ימים, נעשה כדי לזכור באמצעותו אירוע זהה לחלוטין, שהוא ישיבת בני ישראל בסוכה במדבר. הדבר בולט יותר בכך שהתורה נוקטת באותה הלשון ממש הן בתיאור המצווה – "בסוכות תשבון", והן בתיאור האירוע שעלינו לזכור – "כי בסוכות הושבתי".

ביטוי נוסף לזיקה ולקשר הייחודי שקיים בין הסוכות שהיו במדבר לסוכה שאנו מצווים לעשותה, עולה מדברי רבה בראשית המסכת. הנה המשנה הראשונה קובעת שלדעת תנא קמא סוכה שגבוהה למעלה מעשרים אמה פסולה, והאמוראים בריש מסכתין הציעו כמה טעמים לדין זה. רבה לומד זאת מהכתוב "למען ידעו דורותיכם כי בסוכות הושבתי", ומבאר שכאשר הסכך נמצא למעלה מעשרים אמה, אין אדם יודע שהוא דר בסוכה "משום דלא שלטא בה עינא". האמוראים האחרים בסוגיה לא קיבלו את דעתו, משום שפשטות הכתוב מדברת על זכירת הסוכות שהיו במדבר, ולא על ידיעת הסוכה שבה האדם יושב כעת, שהרי המילה "הושבתי" היא בלשון עבר ולא לשון הווה. ולכאורה זו טענה חזקה מאוד כנגד רבה. ונראה ליישב את דעת רבה, שהוא הבין ששתי הסוכות – הסוכה שהייתה המדבר והסוכה שאנו יושבים בה, קשורות זו בזו. לכן הוא סובר שכדי לזכור את סוכת המדבר ישנו צורך לראות בפועל גם את הסוכה שלנו, העשויה באותו המתכונת, וממילא ראיית הסכך היא חלק מהקיום השלם של "למען ידעו דורותיכם כי בסוכות הושבתי", הדברים מבוארים.

ענני כבוד או סוכות ממש

לאור זאת עלינו לעמוד על עוד נידון יסודי אחד, והוא – מה היו אותן סוכות שבהן הושיב ה' את בני ישראל בצאתם ממצרים. הנה הוראת המילה "סוכה" בכמה וכמה מקומות בתנ"ך היא מבנה ארעי ודל, המנוגד לבית היציב והקבוע. לא זו בלבד, אלא שהסוכה משמשת לעיתים רבות אנשים שיצאו מביתם וטרם שבו אליו.²

² ראה בראשית ל"ג, יז, כאשר יעקב אבינו בונה לעצמו ולמשפחתו בית ואילו למקנהו עושה סוכות, ומכאן עולה הניגוד שבין הבית לסוכה. כך עולה גם מדברי אוריה החתי (שמואל ב' י"א, יא), שמסרב להיכנס אל ביתו כמצוות דוד, ומנמק זאת בכך שבאותה

אם נפרש כך גם כאן, מסתבר שהסוכות של בני ישראל במדבר היו אכן מבניים זמניים, ששימשו אותם כדירת עראי עד בואם אל ארץ נושבת, שבה מחכים להם בתים מלאים כל טוב. כדי לזכור את הסוכות שבהם ישבו אבותינו, כחלק מזיכרון יציאת מצרים, אף אנו יוצאים בכל שנה מבתי הקבע שלנו ועוברים לדור שבוע ימים בדירת עראי קטנה ורעועה.

לעומת כל זאת, בספר ישעיהו (ד', י"א) נאמר בנבואת אחרית הימים כך:

וברא ה' על כל מכון הר ציון ועל מקראה ענן יומם ועשן ונגה אש להבה לילה כי על כל כבוד חופה, וסוכה תהיה לצל יומם מחורב ולמחסה ולמסתור מזרם וממטר.

בפסוקים אלו משמעות הסוכה איננה מבנה עראי ודל, אלא הגנה אלוקית איתנה ויציבה, העוצרת ומונעת באופן מוחלט ומלא את כל פגעי הטבע.

אותם "ענן יומם" ו"אש להבה לילה" הנזכרים בנבואה זו, מופיעים גם בתחילת פרשת בשלח, מיד עם צאת ישראל ממצרים: "לא ימיש עמוד הענן יומם ועמוד האש לילה לפני העם" (שמות י"ג, כב). בסמיכות לכך נזכר גם – לראשונה בספר שמות – מקום הנקרא בשם סוכות (שם י"ג, כ). לאור דברי ישעיהו ניתן לומר כי הן הן הדברים, והמקום "סוכות" נקרא כך משום שהיו בו ענן ואש, כפי שנזכר בסוכה שבנבואת ישעיהו. לדרך זו, הסוכות של בני ישראל במדבר היו למעשה הגנה אלוקית איתנה של הענן והאש, אשר שמרה וליוותה את מסעי בני ישראל במדבר.

ואכן, נחלקו תנאים בדבר, וכך שנינו בגמרא (סוכה יא):

דתניא, "כי בסכות הושבתי את בני ישראל" - ענני כבוד היו, דברי רבי אליעזר. רבי עקיבא אומר, סוכות ממש עשו להם.

קמן שרבי עקיבא אחז כדרך הראשונה שהצגנו, העולה מרוב המקומות בתנ"ך,

העת אנשי המלחמה יושבים בסוכות, ולא ראוי שהוא יישב בבית. גם כאן עולה הניגוד בין הבית הקבוע והנוח ובין הסוכה הארעית והלא יציבה. השימוש של סוכה כמקום עראי עבור אנשי המלחמה עולה גם בדברי הכתוב בספר מלכים א' (כ', יב), בתיאור מלחמת אחאב ובן הדד, וכן אצל יונה, הנמצא הרחק מביתו, מקדם לניווה, ובונה לו סוכה שתשמש אותו בתקופה הקצרה עד שישוב לביתו ולמקומו (יונה פרק ד').

ואילו רבי אליעזר אחז כדרך השנייה שהצגנו, העולה בכירור מנבואת בישעיהו, ומהסמיכות בתחילת פרשת בשלח.³

נמצא אם כן שישנן שתי סברות מנוגדות זו לזו בהבנת סוכות המדבר. לדעת רבי עקיבא, הסוכות שהיו במדבר היו מבנים ארעיים ודלים, בעוד לדעת רבי אליעזר הסוכות שהיו במדבר היו הגנה אלוקית איתנה וחזקה. ניתן לחדד את הניגוד בין שתי הסברות דרך השוואתם לבית אבנים רגיל. לפי הדעה הראשונה, שהסוכות היו סוכות ממש, הרי שהסוכה היא פחותה מהבית, בהיותה דירת עראי בלבד. לעומת זאת לפי הדעה השנייה התמונה מתהפכת – לא רק שהסוכה אינה פחותה מן הבית, אלא אדרבה, היא איתנה וחזקה ממנו. בעוד הבית, ככל בית חומר, לבסוף בלה וכלה, הרי שההגנה האלוקית נצחית וקיימת לעולם.

לאור מה שביארנו, שבמצוות הסוכה זיכרון המדבר ומעשה המצווה חד הם, מובן הדבר כי שתי הסברות המנוגדות הללו ישתקפו בסוגיות ובנידונים רבים. למשל, רבא מבאר שהטעם של תנא קמא לפסול סוכה הגבוהה מעשרים אמה הוא שסוכה דירת עראי בעינן, וסוכה הגבוהה מעל עשרים אמה היא דירת קבע, ולכן פסולה. מובן כי הדרישה לדירת עראי מובנת יותר לפי הסברה שסוכות ממש היו, כלומר מבנים זמניים, דלים ורעועים.⁴ לעומת זאת, לפי הסברה שהסוכות היו ענני כבוד, אדרבה יש לעשות את הסוכה כבית קבע, ואף יותר מכך. ואכן, רבי אליעזר, הסובר שענני כבוד היו, סובר שסוכת דירת קבע בעינן, ולשיטתו אזיל והדברים מבוארים.

זאת ועוד, אפשר שהסוברים שסוכות המדבר ענני כבוד היו, לא מסתפקים רק בדרישה לאיתנותה ולחוסנה של הסוכה, אלא מציבים גם דרישות והלכות הנובעות מכך שהסוכה היא מקום קדוש.⁵ לדוגמה: ההלכה שסוכה מתחת לעשרה טפחים פסולה,

3 מחלוקת זו נזכרת גם בשני מדרשי הלכה (מכילתא דרבי ישמעאל, פרשת בא, פרשה י"ד; ספרא אמור פרשה י"ב). בשני המקומות הללו המחלוקת מוצגת להיפך – רבי אליעזר סובר סוכות ממש, ולומד זאת מהסוכות שבנה יעקב למקנהו, ואילו רבי עקיבא חולק סובר שהסוכות במדבר היו ענני כבוד, ולומד זאת מהכתוב בישעיהו. עוד נוסף כי במכילתא מופיעה דעה שלישית במחלוקת, דעת חכמים, הטוענים שהשם "סוכות" האמור בפרשת בשלח הוא שם מקום, ואכמ"ל.

4 ועיין רש"י ב. ד"ה למען, ב: ד"ה ההוא, ובראשונים שם, ואכמ"ל.

5 שהרי כל איתנותה וחוסנה של הסוכה נובעים מהשראת השכינה שבה.

מוסברת בגמרא (סוכה ה.) בכך שמעולם שכינה לא ירדה מתחת לעשרה טפחים; חיוב אכילת י"ד סעודות בסוכה לדעת רבי אליעזר נלמד בירושלמי (פ"ב, ה"ז) משבעת ימי המילואים שקודם חנוכת המשכן; שיטת רבי יאשיה (סוכה ז.), שבעינן צל מחמת המחיצות, ילפינן מהפירות; איסור הנאה מעצי סוכה משום שהם כהקדש (סוכה ט.) ועוד.

גלות והשראת שכינה

שני הצדדים הללו קיימים לא רק בעולמה של הלכה, כי אם גם בעולם הדרש, המנהג והחסידות. מחד, נאמר בפסיקתא דרב כהנא (דברים, ט"ז):

אמר רבי אלעזר בר מריום, למה עושים אנו סוכה אחר יום הכיפורים, לומר לך שכן את מוצא בראש השנה יושב הקדוש ברוך הוא בדין על באי העולם, וביום הכיפורים הוא חותם את הדין, שמא יצא דינם של ישראל לגלות, ועל ידי כן הן עושין סוכה וגולין מבתייהם לסוכה, והקב"ה מעלה עליהם כאילו גלו לבבל.

דהיינו, הישיבה בסוכה נחשבת כגלות, וזהו כאופן הראשון שהצגנו, שסוכה היא דירת עראי, והיציאה מדירת קבע לדירת עראי נחשבת כעין גלות.⁶

מאידך, כך שנינו בזהר הקדוש (אמור קג):⁷

תא חזי, בשעתא דבר נש יתיב במדורא דא צלא דמהימנותא, שכינתא פרסא גדפהא עליה מלעילא, ואברהם וחמשא צדיקיא אחרנין שויין מדוריהון עמיה.

דהיינו, הזוהר אומר כי בזמן שאדם יושב בצל הסוכה, השכינה פורסת כנפיה עליו, ואברהם וחמשה צדיקים נוספים באים ויושבים עמו (ולדעת רבי אבא שם ישנם שישה צדיקים נוספים, הלא המה שבעת האושפיוזין).

6 ראה גם בתפילה הנאמרת לפני הכניסה הראשונה לסוכה, הנזכרת בכתבי כמה אחרונים (פני שלמה סוכה כז., אור המאיר דברים לסוכות, ועוד), שם נאמר: "...ובזכות צאתי מביתי החוצה, ודרך מצותיך ארוצה, ייחשב לי זאת כאילו הרחקתי הדוד, והרב כבסני מעוני ומחטאתי טהרני".

7 ועיין עוד שפת אמת ויקהל תרמ"ג ובמקומות נוספים.

לדרך זו, הרואה גם בסוכה דנן מעין משכן ומקום השראת שכינה, יש ביטוי מובהק גם בדברי הראשית חכמה והשל"ה הקדוש, שנהגו לדבר בסוכה רק דברי תורה וקדושה, ולא לשוח שום שיחה בטלה, משום שהסוכה היא מקום קדוש.⁸ וכן מובן גם מנהג זקני האדמו"רים לנשק את דפנות הסוכה ורצפתה, מאותו הטעם עצמו.

עוד ניתן לבאר לפי דרך זו באר היטב את מנהגו של האר"י הקדוש, שהובא גם בדברי הפוסקים, ליטול את ארבעת המינים דווקא בסוכה, אשר לכאורה אינו מובן טעמו.⁹ אמנם לדרך זו אתי שפיר, שהרי מקום נטילת ארבעת המינים בשאר הימים מן התורה הוא רק במקדש, כמו שנאמר "ושמחתם לפני ה' אלוֹקֵיכֶם שבעת ימים", ודרשו חז"ל (ירושלמי סוכה פ"ג ה"א) ששמחה זו תהיה בארבעת המינים (ואף ביום הראשון, שנוטלין מן התורה גם בגבולין, מסתבר שיש מצווה יתרה ליטול דווקא במקדש).¹⁰ אם כן, בזמן הזה, כאשר חרב בית המקדש ולא ניתן ליטול בו את ארבעת המינים בשלמות, נמצא שהמקום הקרוב ביותר לכך הוא הסוכה, שהרי היא כעין משכן, וממילא מובן מדוע היא המקום הראוי ביותר לנטילת לולב.

כוונת הישיבה בסוכה

פתחנו בדברי הב"ח (ריש סימן תרכ"ה) שכתב שיש חובה לכוון בישיבתו בסוכה שהיא זכר לענני הכבוד שהיו במדבר, וכדעת רבי אליעזר בגמרא. אולם היו שנקטו כדעת רבי עקיבא, שבמדבר היו סוכות ממש, ולכן כתבו למעשה הפרי מגדים והמשנה ברורה (שם, ס"ק א) שיש לכוון את שתי הכוונות, דהיינו גם לסוכות ממש וגם לענני כבוד. ולפי דברינו, שתי כוונות אלו הן לכאורה תרתי דסתרי – מחד יש לכוון לכך שהסוכה היא דירת עראי דלה ורעועה, זכר לסוכות כאלו שהיו במדבר, ומאידך יש

8 ראשית חכמה, שער הקדושה, פרק י"ד, וכן בשל"ה נר מצווה סוכה בשמו.

יש להעיר שמנהג זה הוא נגד דברי הרמ"א בשם מהר"י ווייל ומהר"ל (דרכי משה תרל"ט, ס"ק א), שכתב שהרצוה לדבר שמועות עם חברו, ואפילו הרוצה לשחק בקוביה – יעשה זאת בסוכה דווקא. ומובן שגדולים אלו אחזו כצד הראשון שהצגנו, שהסוכה היא כדירת עראי (וכעין גלות, שעליו לגלות לשם לגמרי), ואמרה תורה צא מדירת קבע ושב בדירת עראי, בכלל זה לכל מעשיו ודבריו.

9 ראה שער הכוונות דף קג, מש"כ בזה, ועיין או"ח סימן תרנ"ב, במג"א ס"ק ג ובמשנ"ב ס"ק ד, שהביאו זאת להלכה.

10 ראה בדברי הגר"פ פערלא בביאורו לספר מצוות לרס"ג (עשה נ"ב ד"ה מיהו, והלאה).

לכוון שהסוכה היא כעין משכן, זכר לענני הכבוד השמימיים. ואם כן יש להבין כיצד יכול אדם לכוון בעת ובעונה אחת שתי כוונות הפוכות.

להבנת עניין עמוק זה נעיין בדברי המהר"ל בנצח ישראל (פרק ל"ה), וזה לשונו:

וביאור דברים אלו, דע שנקרא מלכות בית דוד "סוכה". כי כל מלכות נקרא "בית", וכמו שפירשו רבותינו ז"ל "ויעש להם בתים" - בתי כהונה ומלכות. לפי שהדבר שהוא מציאות חזק בעולם נקרא "בית", שהוא בנין קבוע. וכן המלכות נקרא "בית", מפני החוזק והקביעות שיש למלכות. וכמו הכהונה נקרא "בית" מפני חוזק הכהונה, שאין לו הסרה לעולם.

המהר"ל פותח את דבריו בהערה, שמלכות בדרך כלל נקראת בית, מפני שמלכות היא דבר קבוע ויציב, כמו בית. אולם מלכות בית דוד נקראת בלשון "סוכה", וכלשון הנביא עמוס (ט', יא), "ביום ההוא אקים את סוכת דוד הנופלת", וכפי שאנו אומרים בנוסח ברכת המזון "הרחמן הוא יקים לנו סוכת דוד הנופלת". ויש להבין מדוע שונה מלכות זו מכל המלכויות, ונקראת בשם סוכה ולא בשם בית.

ממשיך המהר"ל ואומר:

ולפיכך קרא מלכות בית דוד "סוכה", לפי שמלכות בית דוד הוא מלכות אלוקי, לא כמו שאר מלכות שהוא חול. ולפיכך לא קראו אותו "בית", שהוא בנין קבוע, כמו הדברים הטבעיים שהם בעולם קבועים. אבל הדברים האלוקים אינם בעולם הזה קבועים, רק הם ארעי, כמו הסוכה שהיא ארעי.

כלומר, המהר"ל עורך הבחנה בין שני סוגי מלכות, מלכות של קודש ומלכות של חול. כל המלכויות הן מלכויות של חול. מלכות של חול נקראת בשם בית, בגלל יציבותה וחוסנה, הנובעת מהיותה טבעית, ושייכת לסדר העולם. לעומת זאת מלכות בית דוד היא מלכות של קודש – מלכות שאינה טבעית אלא אלוקית, ולכן היא ארעית בעולם ונקראת בשם סוכה.

לכאורה, מדברים אלו עולה כי הארעיות והחולשה הן תכונות הכרחיות של הקודש, ודווקא החול הוא היציב והאיתן. אולם מתברר כי אין זו התמונה במלואה, כפי שממשיך המהר"ל ומוסיף:

ועוד, הבית כאשר נופל, נתבטל ענינו הראשון שהיה לו. ואם חוזר לבנות, הוא בית חדש. ולא נקרא שהקים בית נופל, שכבר נתבטל, רק כאילו בנה בית חדש מתחלה. אבל הסוכה, שאינו בית שהוא בנין גמור וקבוע, ובקלות הוא חוזר ומעמידו, לכך אם נפל שייך בו הקמה, והוא חוזר לענין הראשון בקלות. וכן מלכות בית דוד, שהוא עומד להקמה אחר נפילת המלכות, נקרא המלכות "סוכת דוד הנופלת".

כלומר, מלכות החול היציבה, שנמשלה לבית הקבע – דווקא מחמת חוסנה היא היא הזמנית והחולפת, משום כאשר היא נופלת נפילתה היא סופית ומוחלטת. ואילו סוכת הארעי, מלכות בית דוד, דווקא משום ארעיותה היא הנצחית והקיימת לעד, משום שבקלות ניתן לשוב ולהקימה שנית גם לאחר נפילתה. לשון אחרת: בטווח הקצר נראה כי מלכויות החול הן החזקות ומלכות בית דוד היא החלשה, אולם מתוך התבוננות עמוקה על שורש ההבדל שבין הקודש לחול, כמו גם מתוך ראייה ארוכת שנים ולא קצרת טווח, נראה כי אדרבה, התמונה מתהפכת – כל מלכויות החול הן זמניות וחולפות, ואילו מלכות בית דוד היא מלכות נצחית.

המהר"ל מוסיף קומה נוספת לדברים, ואומר עוד:

ואף בשעת נפילתה יש עליה שם "סוכה", כיון שהסוכה עומדת להקים אותה, וקרוב מאוד הוא להקימו בקלות.

דהיינו, הוודאות בכך שמלכות בית דוד תשוב לא משפיעה רק על העתיד, דהיינו שאנו יודעים שיום אחד היא תחזור, אלא היא משפיעה גם על תפיסת ההווה, כלומר שגם כעת בנפילתה יש עליה שם מלכות, משום שהיא עומדת להקמה.¹¹

לאור דברים אלו ניתן לאחד גם את שני הצדדים שיש במצוות הסוכה, שהיא מחד דירת ארעי, חלושה ורעועה, ומאידך היא מקום ענני הכבוד והשראת שכינה. והביאור לאור דברי המהר"ל הוא כך: דווקא מכוח הארעיות, דווקא מחמת העובדה שהאדם היושב בסוכה לא מסתמך ונשען על כוחות הטבע, משום שבעומק אינו שייך להם אלא למעלה גבוהה יותר, בוקעת ועולה המעלה אלוקית הנצחית, החזקה והאיתנה עשרות מונים מכל דירות הקבע שבעולם. ובלשונו של המהר"ל שם: "ולפיכך

11 באופן דומה מסביר המהר"ל בהמשך מדוע מלך המשיח נקרא בגמרא בשם "בר נפלי", כלומר "בן הנופל" – שהוא עומד לקום בכל עת.

קיימא לן סוכה דירת ארעי בעינן, מפני שהסוכה מצוה אלוקית, ראויה שתהיה הדירה שבה ארעי ולא קבע".¹²

את שתי הבחינות שניתן לראות במצוות הסוכה, הנידונה בשני הפרקים הראשונים של המסכת, ניתן לראות באופן מסוים גם במצוות ארבעת המינים, ובפרט במצוות הערבה, הנידונות בשני הפרקים שלאחריהם. מחד, ארבעת המינים הם גידולים מלאי רעננות ומובאים לפני ה' עד קרנות המזבח, ובכך מבטאים את השפע האלוקי והטוב שקיבלנו במהלך כל השנה. מאידך, הארעיות והחולשה שבועים בארבעת המינים, מפני שהם כה תלויים במים, ובפרט הערבה, עד שברגע אחד יכולים להיעשות כמושים ויבשים. והן הן הדברים – דווקא מתוך הארעיות החומרית מגיעה השמחה האמיתית והנצחית לפני ה'.

12 ואפשר שזה גם עומק כוונת הרמב"ן, שביאר שלפי האומר שהסוכות היו ענני כבוד מובן מדוע אנו זוכרים ומציינים נס זה בכל שנה ושנה, אך לפי האומר שסוכות ממש היו קשה, מה הטעם בחג הנעשה זכר לסוכות כאלו, שאין בהן כל נס. ומבאר הרמב"ן שהעניין הוא שדווקא מפני שהאדם יושב בסוכה שמבחינה חומרית היא ארעית וחלושה, בהכרח שההגנה שלו נובעת מהישענותו על הקב"ה, וזה לשונו שם: "ועל דעת האומר סכות ממש עשו להם... שידעו ויזכרו שהיו במדבר לא באו בבית ועיר מושב לא מצאו ארבעים שנה, והשם היה עמהם לא חסרו דבר" (רמב"ן ויקרא כ"ג, מג). ולפי מה שנתבאר בדברי מהר"ל כרוכים הם שני הדברים זה בזה, והדברים מבוארים.